

ОЛЕСЬ ГОНЧАР ЗБЛИЗЬКА І НА ВІДСТАНІ

Я тішуся з того, що Дніпропетровський національний університет носить ім'я Олесь Гончара. Мабуть, є тут ще багато свідків мого приїзду, коли треба було добиватися, щоб це ім'я означило університет. Щасливий, що я беру участь у конференції, присвяченій Олесю Гончару. Сьогодні я передусім в якості голови комісії Спілки письменників України по спадщині Олесь Гончара і як голова журі по присудженню німецько-українських премій, що уже 16 років функціонує. Але передусім мені хочеться сказати про О.Гончара як дивовижну людину, і людину в різноманітних іпостасях, багатогранну, надзвичайно цікаву.

Нині, на відстані часу, ще виразніше помітна одна із найяскравіших рис, доміант мистецького обдарування видатного майстра, що, звичайно, було помічено й раніше, – специфічну «оптику» бачення ним світу: слово Гончарове напоєне світлом, як і його душа. Пам'ятаю, як Микола Бажан готувався писати передмову до творів О.Гончара. Микола Платонович з притаманною йому сумлінністю ще і ще раз перечитував роман за романом, неодноразово обговорював той чи інший твір з автором цих рядків, дивувався вигадливості і неубутній світлоносності письменник, свого сусіда по Кончі-Озерній, до якого ставився завжди з глибокою повагою, а часом і з непогасним захопленням: «От керували ми, кожен у свій час, Спілкою письменників України. Гончар змінив мене, обрали його на цю високу посаду ще доволі молодим – десь відразу після сорока років. І, скажу Вам відверто, він поводив себе на моєму ж місці набагато мудріше, прицільніше, аніж умів це робити я. Я вникав у дрібниці, й, часом, загрузав у них, і мене, бувало, не вистачало на вирішальні справи, на кардинальні проблеми. Він же при керівництві вмів не в'язнути у дрібницях, може, часом на них і не зважав, зате, коли йшлося про вирішення найсуттєвіших речей, він був тут як тут, він завжди мав сміливість вдачі і мудрість такту розв'язувати ту чи іншу нагальну і суперечливу проблему точно і владно, як і належить справжньому керівникові».

Можливо, як нікому з відомих мені людей, знаних зблизька, впритул, на відстані серця і руки, О. Гончару було притаманне поєднання полярностей, але на такій високій градусності. Туга, статурна сила, владний блиск очей – і неймовір'я ніжності, якась одчайдушна незахищеність первоцвіту, чиста довірливість бруньки, простягнутої тобі назустріч.

Персонажі його творів світлі. Для мене це зрозуміло. Це лінія Коцюбинського, Довженка, Гончара. Це, власне, те, за що я тримався і тримаюсь.

Мене завжди вражало, що він умів вибирати якісь такі основні речі, концентрувати всіх у Конча-Озерній – те середовище письменницьке (зараз воно поменшало набагато, раніше воно було більше і ширше). Так було завжди: тільки щось станеться він кликав то Юрія Мушкетика, то Драча, то ще когось, хто там був на похваті; і коли йому щось наболіло, то він виходив і ходив отими луками і так переконливо говорив і це було надзвичайно цікаво. Як він кипів, як його почуття неймовірно виливалися.

Зараз перечитую наново видані «Щоденники» О. Гончара у трьох томах, і згадую, яке було враження, у тому числі, й про Олесь Гончара, коли вони вперше були надруковані – так наче якісь дивні речі відбувалися. Як, наприклад, записи про Олександра Петровича Довженка. А ви знаєте, в яких стосунках були Олесь Гончар з Довженком? Є та знаменита фотографія, коли вони сидять поруч і дивляться: складається враження, що душа України перейшла від Олександра Петровича Довженка до Олесь Терентійовича Гончара. І в його (Гончара) «Щоденниках», у цьому тритомнику вже зараз видно, як глибоко сприймали вони світ, як О. Гончар буквально переживав всілякі неймовірні труднощі, події. Особисто я пам'ятаю, коли частину наших письменників, мистецтвознавців, забрали, посадили в тюрму, а нас із Павличком відправили в Нью-Йорк. Я був тоді призначений радником української делегації на генеральну Асамблею ООН. А в той час мав відбуватися з'їзд письменників у Києві, і неймовірні речі відбувалися: репресії проти творчої інтелігенції. Почувши про те, що нас із Павличком відправляють на час письменницького з'їзду до США, Гончар спершу, мабуть, здивувався. Але, як сприйняти його слова, вимовлені тоді: «До мене, Іван, не їдь, бо вб'ють!». А потім викликає: «Ну раз уже ти дав згоду, то їдь, але будь обережний, бо там на кожному кроці будуть підступи». А оце в «Щоденнику» О. Гончара, в одному із записів за 1973 р. наштовхнувся на такі слова: «Драчеві грозять...» Це й стосовно нової хвилі репресій радянської влади проти письменників. Я дійсно, завжди знаходився «під крилом» таких відомих людей, як Микола Бажан, Олесь Гончар, Павло Тичина, Максим Рильський. За що безмірно вдячний. І ось цей чоловік (О. Гончар), розумів, що Україна не могла відбутися без функціонування її передового заgonу української інтелігенції – Спілки письменників.

Коли я вчора, перед від'їздом у Дніпропетровськ, до вас, пішов у Спілку кінематографістів, продивився 5 чи 6 новел молодих кінематографістів. І порівняв те, що відбувалось, і те, що відбувається останнім часом, коли все суцільно україномовне, українські документальні новели, український спосіб їх творення. Тоді про це не можна було й подумати. Зараз художники – всі україномовні, проводять засідання українською мовою, принаймні, у нас у Києві. Подібне відбувається і з кінематографістами й іншими діячами мистецтва. Це все величезна робота отого грандіозного національного маяка, за яким стояв Олесь Терентійович Гончар. Він усе для цього робив, бо розумів, що поки не буде мобілізована інтелігенція, ніколи не буде справжньої історії народу. Він цим буквально

займався і твердо стояв на цьому. Захищав собори і людей – Івана Дзюбу, Ліну Костенко... Коли сталася Чорнобильська аварія, я був якраз у Болгарії – там були Астаф'єв, Распутін, Окуджава. Бачив наскільки вони вільніші за мене. Подумав, дивися: трясця його матері, намагаюся жити відповідно до своєї системи – у мене все руйнується: родина, син гине, просто пропадає (син І. Драча брав участь у рятуванні населення Чорнобильської зони з перших же днів аварії – ред.) і т. ін. Скільки ж це все триватиме? Пам'ятаю, приїхав із Болгарії, був з'їзд письменників – я різко виступив проти Щербицького та інших керівників республіки, обвинувачуючи їх у тому, що Україна прямує до кризи, заявив, що над нами небо не малоросійське. Сказав так, що деякі люди пополотніли, злякались і думали, що зі мною робити, думали, що буде з Драчем? Чи посадять його? Олесь Гончар тоді кілька днів ходив зі мною вулицями Києва, оберігав, щоб я не потрапив за ґрати, показуючи, що він з нами з усіма разом

О. Гончар конкретно робив усе. І мені найбільше запам'яталося, найбільше зафіксувалося в пам'яті: він був таким дивовижно точним чоловіком, коли сперечався і коли сварився, то вже люто, клекотав. Це простежувалося, скажімо, і в його стосунках із Шевельовим, про що говорить Віталій Абліцов, – стосунках Олесья Гончара і Шевельова, цього серйозного вченого, мовознавця, з яким вони контактували у передвоєнний час і який був тоді вчителем Олесья Гончара.

У «Щоденниках» Олесья Гончара зафіксовано відчуття всього того, що являє світ різноманітним. Гончар не міг би відбутися без широчіні Придніпровських дивовижних степів, без козацького духу, такого могутнього, широкого такого. Тільки тут він існує, над цим Дніпром, над цими, Яворницьким освяченими, стежками, пройнятими козацьким духом. Це все увійшло й вросло в Гончара. І ми можемо тільки дивуватися і чудуватися, як цей чоловік, будучи на такому високому рівні, якого навіть у часи, коли народжувалася наша незалежна Україна (були деякі тенденції того), намагалися скинути. Як ото колись Пушкіна скидали, так сучасники намагалися скинути Гончара. Уже й ті соромляться згадувати про те, що вони, свого часу, 20 років назад, виступали проти Гончара. А мені особливо цікаво, як це – доньку одного з «низвергателей» Олесья Гончара нагородили премією імені Олесья Гончара. Це як Господь Бог, наче показав їм, ткнув носом в того чоловіка: «дивіться, яким чином добро може повернутися до світу: напали на Гончара, а він і з того світу учить нас добру, бо без добра нічого не буває». Казав Тарас Григорович Шевченко: «Раз добром нагріте серце, вік не прохолоне». А де добрі люди там правда буде, а де кривда буде там добра не буде. Шевченко позначав це все на етичному рівні. Наприкінці свого життя, незважаючи на те, що вже був «Южнорусский буквар» Пантелеймона Куліша, він розробляв свій буквар, бо намагався зрозуміти підхід до людини, до дитини через свій духовний світ. Розумів, що дух України має бути збереженим Ви ж бо знаєте, що в історії України є козакофіли, такі, як Тарас Шевченко, й інші – такі, які заперечували

козакофільський дух, люди типу Пантелеймона Куліша. Т. Шевченко і П. Куліш – різні люди: вони мусили бути різними у світовій історії.

Коли їдеш сюди, у ці краї Катеринославщини, коли проймаєшся духом цього краю, цього степу, вашого Дніпропетровського університету, розумієш, що без Олесья Гончара немає української історії і немає українського духу, немає України як такої. Отож, міцно тримаймо славу Олесья Гончара!

Є така тенденція. Ви знаєте, що не тільки у Львові є інститут Івана Франка, я причетний до його створення, інститут Лесі Українки на Волині, де ведеться глибинне дослідження життя і творчості письменників. Знаю, що дбають у Рівному про широке осягнення літературної спадщини Уласа Самчука, інститут будуть відкривати. І сам Господь Бог приводить до того, що ви мусите мати інститут Олесья Гончара. Він уже у вас фактично є, тільки треба зорганізуватися. Коли він буде, ви зумієте дати якісь потужні сили до утворення тієї тези, що без Олесья Гончара не можна уявити України і нашого українського народу. Низько схиляюся перед вами. Дай вам Бог добра і здоров'я. У часи «Собору» я написав вірш, присвячений Олесью Терентійовичу «Усмішка Олесья Гончара». З нього тоді, пам'ятаю, вирізали такі рядки:

Хто вмер од жаху, той усе згубив,
В лінійку жаху хай рівняє губи,
А молодість сміється до зубів:
Беззубі не виб'ють півзуба

Отож, так ми думали тоді у 68-му році, після того ми були всі в 72-му році – погромів, арешту Параджанова, В. Стуса й інших людей. І в наступні роки бачили тих, хто намагався вибити молоді зуби. Але молодь була щаслива. І хай же Вам світиться ця усмішка Олесья Гончара на всю широчінь вашої молоді, щасливої вашої долі університету імені Олесья Гончара.